

*Бернюков А. М.,**кандидат юридичних наук, доцент,**завідувач кафедри правознавства**Хмельницького інституту соціальних технологій**Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

ЮРИДИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНЕ БУТТЯ, УТВОРЕНЕ ПІЗНАННЯМ ПРАВОВОЇ ДІЙСНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено процесу осмислення правової дійсності, у результаті чого в суспільстві утворюється саме юридична реальність. Подібне філософсько-правове дослідження цього питання як актуальної й важливої проблеми нашої науки є методологічно обґрунтованим та заслуговує на широку теоретичну увагу.

Ключові слова: філософія права, право, юридична реальність, правова дійсність.

Постановка проблеми. Завдання розуміння й подальшого вибудовування юридичної реальності з ефективним її обслуговуванням досить швидко утвердилось як один із необхідних елементів суспільних перетворень, які необхідно проводити в нашій країні сьогодні. При цьому в Україні досі не створено дієвої наукової теорії про цей феномен. На сучасному етапі розробка методологічних проблем юридичної реальності стикається з низкою труднощів, насамперед із тим, що поки що немає чіткого її поняття, яке слугувало б ефективним інструментом дослідження зазначеного явища. Доводиться стверджувати, що в цілому ця проблематика аналізується переважно в її окремих аспектах. Цілісну ж парадигму юридичної реальності, засновану на таких широких філософсько-правових дослідженнях, нині не вироблено. І хоча мова про таку необхідність уже ведеться, при цьому вітчизняні надії на чисто позитивістські «заділи» не виправдовуються. Апелювання ж до західних теорій не дає очікуваних результатів унаслідок принципово різних умов, за яких відбувалось формування й розвиток юридичної науки «в них» і «в нас». Отже, постає завдання якнайшвидшої розробки повноцінної концепції юридичної реальності, що, з одного боку, спирається на існуючі в державі специфічні особливості, а з іншого – враховує загальносвітові тенденції розвитку цивілізації.

Стан дослідження. Ведучи мову про останні публікації, у яких започатковано вирішення означеної нами проблеми та на які ми спираємось, варто назвати роботи таких авторів, як М. Авіліна, Г. Аксеньюк, Г. Алієва, В. Андріїв, Ю. Андрущакевич, Ю. Антонян, Н. Асланян, О. Атоян, Є. Атрашкевич, Е. Байльдинов, М. Баймаханов, А. Бакаєва, У. Баксі, І. Барзілова, С. Бахін, В. Бачинін, Г. Безсонов, Х. Бехруз, С. Бобровник, А. Боннер, А. Борисов, В. Братасюк, Н. Варламова, Г. Віттіш, Є. Войде, О. Волкова, Н. Вопленко, Д. Гаврилов, С. Гладкий, О. Глухова, К. Горобець, В. Графський, Г. Гребеньков, Ю. Гревцов, М. Гультай, Г. Гусерль, В. Данілова, В. Десятник, О. Дзьобань, С. Дробишевський, В. Дудченко, Х. Екхарт, М. Єнікєєв, В. Єршов, Дж. Ессер, А. Завальний, О. Зінченко, В. Іванов, С. Івашевський, К. Інгіш, О. Капліна, Н. Карпицький, В. Карпічков, А. Кауфман та інші. Водночас, жодним чином не применшуючи внесок цих учених у розробку теми, необхідно зазначити, що в їхніх працях наводяться лише окремі аспекти вирішення окресленого питання.

Метою статті є аналіз сутності юридичної реальності, що існує в нашому суспільстві та потребує подальшого глибокого й більш ґрунтовного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Право – це живий нерв та основний стовп суспільства. Негаразди з його «здоров'ям» у державі повною мірою позначаються на соціумі. Тому дійсність, пов'язана з виконанням *jus*, визначає та формує «обличчя» того чи іншого суспільства. У такій юридичній реальності фактично право – це «онто», а суб'єкт – «гносео».

Вартий уваги також той факт, що як одна зі змістоутворюючих субстанцій буття *jus* є частиною цілісного життєвого людського світу, у якому панує комунікація. Водночас право не може онтологічно зводитись до міжсуб'єктних відносин як взаємодії екзистенцій, оскільки останні є лише гносеологічними факторами прояву *jus*-пізнання, що створюють смисловий центр поняття *jus* лише в його реалізації. І хоча право у своїй об'єктивності не існує поза його конкретно визначеним формулюванням шляхом свого текстуального вираження, однак цей набір вимог стосується інтерпретаторів, за допомогою яких саме юридично постає. Тому там, де відсутні суб'єкти, що через притаманний їм тип пізнання повинні сприймати *jus*, легітимізувати його відповідно до діючої в певному суспільстві системи цінностей, право не активується в суцюзі. У такому разі просто немає для кого діяти, відсутні також ті, хто їх повинен читати й виконувати. Тому норми права без їх реалізації – це «порожні твори», проте вони чекають на момент своєї актуалізації, тобто з'явлення суб'єкта в бутті. Відтак якщо відсутні в матеріальному світі конкретні носії прав та обов'язків, то тут не проявляється також *jus*. І лише гносео здатне оживляти онто *jus*. Натомість зміст права з належного не може самостійно проявитись у суцюзі для людини, пролившись на неї з неба золотим дощем. Унаслідок цього в юридичній дійсності онтичність працює через гносеостичність: у соціумі буття права функціонує через його пізнання. Тому *jus* без дії – це лише згорнута в собі гола правова реальність.

Динамічне й бурхливе людське життя, на відміну від застиглої статичності змісту належного *jus*, характеризує лише суцюзі частину юридичної реальності в постійно змінному соціумному русі пошуку ідеальної *lex* матерії. І це лише сукупність усіх відповідних форм буття суспільства, що характеризує застосовну діяльність із пізнання правової дійсності, проте жодним чином не є нею самою в цілому. При цьому варто погодитись із думкою Н. Бутакової: «Розробляючи питання структури правової дійсності, вважаємо за доцільне враховувати декілька обставин. Правова дійсність охоплює весь існуючий комплекс правових явищ, які здійснюють правовий вплив на суспільне життя та складають безпосередньо її зміст. Крім того, правова дійсність включає у свій об'єм процеси формування, систематизації, ідеологічного обґрунтування та реалізації права»

[1, с. 11]. Тобто правова дійсність для суб'єкта – це лише питання, пов'язані з її змістом, а виконання останнього – уже проблема формування юридичної реальності через відповідну суспільну діяльність, яка знаходить вияв у реальних соціальних відносинах. На це також звертає увагу Н. Бутакова: «Правова діяльність відбувається переважно в межах правовідносин. Саме людська діяльність, що протікає у формі правовідносин, перетворює право на соціально-правову реальність».

Отже, правова реальність – це лише саме по собі самодіяльне *ius*. Натомість створювана на її базі людська дійсність стає юридичною. І таке співвідношення має бути єдиним монолітом, який за власною формальною дією схожий на сонце та його випромінювання. Адже лише правова система виступає як упорядковуючий чинник юридичної реальності, створює умови для її стабільності й нормального функціонування. Однак *ius* як набір кодованих для нас норм поведінки віддасть своє «тепло», «зигрівши» всіх нас своєю «турботою» врегулювання суспільних відносин лише під час його вольового та правильного розуміння. При цьому як «онто» проявляє себе через «гносео», так і право об'єктивує себе в суцюзому через закон, і це загальна буттєва даність, від якої нікуди не дітись. Тому для дії права, тобто розповсюдження й інкорпорування його в емпіричній частині світу, спочатку важливе більш якісне донесення своєї інформації до суб'єкта, щоб воно отримало своє зовнішнє вираження на матеріальному носії як стійкому й чіткому орієнтирі для всіх членів суспільства, а потім реалізація за допомогою цієї техніко-юридичної форми в поведінці кожної людини. Відповідно, позитивована норма має надавати *ius* таку забезпечуваність. Закони повинні бути міцною опорою для *ius*. Лише так правова реальність переростає в юридичну. І в цьому плані *lex* виконує лише обслуговуючу функцію. Про це говорить також О. Волкова: «Держава не може не визнавати право на життя, на гідність, на недоторканність особи, житла. І хоча ці права належать людині від народження, «захищеність» їм надається юридичною формою, тобто законом» [3, с. 63].

Таким чином, щоб стати юридичною, правова реальність не повинна «припинитися» лише в належному. Щоб перейти в «працююче» положення, набути функціонального статусу, їй належить за допомогою людського «гносео» вийти за ці межі в суще. Хоча право – це корінь юридичної реальності, однак вона не може обмежитись у своєму існуванні лише *ius*. Останнє має реалізуватись у діях людини, насамперед через закон, який повинен допомогти закріпитись *ius* у суцюзому й суб'єктивно. Причому це обумовлюється тим, що дійсна реальність «правового» володіє всіма необхідними властивостями фактичного існування, проте право, будучи ідеєю, не конститується як емпіричність наших фізичних чи психічних явищ. Тому нормативно-правовий акт (далі – НПА) має стати дійсно документальним оформленням *ius*. Перше має бути реальним способом існування в суцюзому другого. Так, в умовах правової держави сам принцип *ius* стає визначальним для всіх видів офіційних НПА. Відтак закон не має бути довільністю. Однак він повинен у своєму звучанні виконувати «пісню» правого змісту. Логічна істина *lex* має базуватись на онтологічній правді *ius*. Отже, закон у своєму розгляді має цінність лише як правове явище. І в нього не має бути власної сутності, відмінної від змісту *ius*. Робити можливим закон має лише право, лише воно одне виступає «основною нормою» для нього. Це перша абсолютна умова будь-якого *lex*. Тому щодо держави реалізація вимог належного виражається в заміні свавілля влади силою *ius*.

Як бачимо, розгляд правової дійсності у взаємозв'язку з її реалізацією людиною є методологічно необхідним. Н. Бутакова за-

значає: «Погляд на правову дійсність як на функціональну цілісність розкриває структуру реально існуючої правової дійсності, її статичну й динаміку» [1, с. 11]. Тому, як наголошує дослідник, поза соціально-правовою діяльністю людини, поза правовідносинами не може бути функціонування правової дійсності.

Відтак юридична реальність, постаючи як конкретний реальний факт стану соціуму, встановлюється лише в результаті практичної реалізації *ius* шляхом безпосереднього врегулювання ним суспільних відносин. Тому мета абстрактного НПА полягає в тому, що він має допомогти донести зміст права, а не приховати його. Рух кожного закону має завжди бути назустріч *ius*. Тобто метою є налагодження тісного контакту між метафізичними та суб'єктивними рівнями юридичної реальності. Отже, завдання законодавця, щоб у цій сфері «онто» з'єдналось із «гносео», – дієво пов'язати правове належне (світ-там) із сущим (буття-тут) у НПА, наповнивши другим перше.

Як наслідок, основне завдання вже конкретного законодавства полягає в тому, щоб прийняти в себе (виразити) зміст права, формально розгорнути (об'єктивувати в суцюзому) його у вигляді відповідних матеріальних правил поведінки, які, проте, були б пристосованими до умов наявного соціального життя, отримавши звучання в унісон до потреб цього часу. Тому якість НПА визначається ступенем втілення (присутності) у ньому *ius* із прямо пропорційною залежністю. Чим більше відповідності наповнення закону *ius* через легітимізацію останнього в *lex* та його реальну дію на практиці, тим краще, оскільки це швидше наближає нас до гармонії із самим буттям, позаяк природна правота завжди справедливіша за штучну. При цьому об'єктивне значення *ius* у нашому світі у своєму корені прямо визначається кристально чистою духовною гідністю його творця. Тому право, як і сама людина, придумане не нами, однак саме ми його маємо дотримуватись, будучи «прив'язаними» до нього реципієнтами. У разі ж, якщо відбувається криза такої референції, коли «форма» в особі закону існує як незалежність, отримуючи владу над «ідеєю», посідає місце останньої, то вона завжди приводить на державний престол деспотичного диктатора й абсолютного тирана. Саме тому життєве завдання НПА – бути точним відбиттям змісту *ius*. Інакше безправ'я призводить до того, що закон, діючи в цілях, які не відповідають *ius*, постає звичайним проявом влади насилля, будучи засобом зла, який слугує утвердженню та зміцненню винятково тоталітаризму. Від'єднатися ж від права означає лише злитися з великою для себе проблемою.

Саме для «приборкання» персоналізму (індивідуалізму й егоїзму), притаманного людській природі, створюються норма та відповідні афільовані інституційні механізми її контролюючого запровадження, зокрема й держава. В основі останньої як певної тотальності лежить ідея забезпечення спільних інтересів усього суспільства, взятого у вигляді моногамного органічного єдиного утворення. Проте в такому разі соціум виступає проти приватності, яка загрожує цій цілісності. Незважаючи на це, стоячи по іншій бік барикади, публічність, що наділяється відповідною зброєю примусу, має зупинитись у потрібний момент у «наведенні порядку» під час «закручування гайок», щоб їх не «перекрутити», «зірвавши різьбу». Тому закон повинен шукати врівноважений, тонкий баланс між колективними (державними) інтересами та індивідуальною (екзистенційною) цінністю приватного життя кожної людини. Тобто знову має відбуватись рух до права. І саме в такому плані, як вказує Н. Бутакова, «цей рух забезпечується діяльністю державних інститутів і посадових осіб (правова

інформованість, застосування норм права, контроль та нагляд за їх виконанням тощо)» [1, с. 19]. Лише в такому розумінні повне ослаблення, «вимивання» держави є неприпустимим, оскільки вона покликана виступати гарантом виконання саме права. О. Волкова слушно вказує: «Насамперед обмеження влади держави правами людини не повинне призводити до безмежного зменшення її ролі. Мета природно-правової доктрини – обмежити право держави на свій розсуд визначати об'єм прав і свобод людини» [3, с. 60].

Висновки. Таким чином, кожне суспільство має робити все, щоб у ньому було панування лише правового закону. Водночас сама держава (будучи соціальною організацією) в особі її уповноважених структур апіорі не може самостійно встановлювати як загалом, так і в кожному конкретному випадку, чим є безумовна справедливість. Це означало б нав'язувати буттю свою суб'єктивну позицію, вказуючи йому. Це б означало, як вказує Н. Варламова, діяти по-кельзинському. Учений пише: «Справедливим є те, що вважає таким <...> належна владна інстанція, заснована в межах існуючого позитивного правопорядку» [2, с. 72].

З іншого боку, робити це необхідно, щоб хоч певним чином встановити й зберегти рівновагу в суспільстві: щоб не стояти, можна їхати й без одного колеса. При цьому закон постає як вироблений самим суспільством консенсусний компроміс різних соціальних груп. Самій же «одичній» людині важко весь час перебувати в юридичному трансцендентуванні в пошуках обґрунтування (виправдання) справедливості власної дії. Їй значно простіше схилитись до чітко визначених і формально встановлених меж своєї поведінки, прописаної в законодавчій нормі. Питання ж про те, яким чином остання має відповідати саме праву, є темою подальших наукових розвідок.

Література:

1. Бутакова Н. Правоотношения в структуре правовой действительности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Н. Бутакова ; Северо-западная академия гос. службы. – СПб., 2006. – 24 с.
2. Варламова Н. Право и справедливость: соотношение в контексте различных типов правопонимания / Н. Варламова // Право України. – 2010. – № 4. – С. 70–75.
3. Волкова О. Співвідношення категорій природного та позитивного права: сучасні погляди та концепції / О. Волкова // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 59–65.

Бернюков А. М. Юридическая реальность как социальное бытие, образованное познанием правовой действительности

Аннотация. Статья посвящена процессу осмысления правовой действительности, в результате чего в обществе образуется именно юридическая реальность. Подобное философско-правовое исследование этого вопроса как актуальной и важной проблемы нашей науки является методологически обоснованным и заслуживает широкого теоретического внимания.

Ключевые слова: философия права, право, юридическая реальность, правовая действительность.

Bernyukov A. Legal reality as the social life formed by knowledge of legal reality

Summary. Article is devoted to process of judgment of legal reality therefore, just and legal reality is formed in the society. Philosophical and legal research of this sort as topical and important issue of our science is methodologically reasonable and deserves on broad theoretical attention.

Key words: legal philosophy, right, legal reality, legal validity.